

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛАР ИНСТИТУТИ
ИНГЛИЗ ФИЛОЛОГИЯСИ ФАКУЛЬТЕТИ

ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ВА АМАЛИЁТИ КАФЕДРАСИ

РАДЖАБОВА ЗУХРО ШУХРАТОВНА

(4ўзб. 08)

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ОЛМОШЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ
ТАҲЛИЛИ

5220100-филология (инглиз тили) таълим йўналиши
бўйича бакалавр даражасини олиш учун

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШ

Илмий раҳбар:З.Х.Вафаева

Илмий маслаҳатчи:ф.ф.н. Н.З.Насруллаева

Мазкур битирув малакавий иши
“инглиз тил ўқитиш методикаси ва
амалиёти”кафедраси мажлисида
муҳокама қилинди ва ҳимояга
тавсия этилди
Баённома №18, 20 май 2014 йил

Кафедра мудири: ф.ф.н. Ш.С.Ашуров

Самарқанд -2014

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I БОБ. Олмошларнинг умумий хусусиятлари	5
1.1. Олмошларнинг морфологик хусусиятлари.....	5
1.2. Олмошларнинг грамматик хусусиятлари.....	9
I бобга хулоса.....	37
II БОБ. Инглиз ва ўзбек тилларида олмошларнинг қиёсий таҳлили	39
2.1. Олмошларни ўзбек тилига таржима қилишдаги қийинчиликлар.....	39
2.2. Олмошларнинг инглиз ва ўзбек тилларидаги синтактик функциялари.....	40
2.3. Род категориясини инглиз ва ўзбек тилларида қиёс лаш.....	42
II бобга хулоса.....	46
III БОБ. Ўзлик ва биргалик маъносини ифодаловчи конструкциялар	49
3.1. Ўзлик маъносини ифодаловчи конструкциялар.....	49
3.2. Биргалик маъносини ифодаловчи конструкциялар.....	50
III бобга хулоса.....	51
ХУЛОСА	53
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	55

КИРИШ

Сўнгги йилларда фан ва таълим соҳасига алоҳида эътибор қаратилиши тадқиқотчилар олдида назарий ва амалий соҳаларда маъсулиятли вазифаларни кўйди. Бундай вазифалардан бири чет тилларни ўрганиш ва ўргатишдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг таъбири билан айтганда, “Бугун жаҳон ҳамжамиятидан ўзига муносиб ўрин эгалашга интилиётган мамлакатимиз учун, чет эллик шерикларимиз билан ҳамжиҳатликда, ҳамкорликда ўз буюк келажагини қураётган халқимиз учун хорижий тилларни мукамал билишнинг аҳамиятини баҳолашнинг ҳожати йўқдир” [1,54].

Шунинг учун, хорижий тилларни, жумладан, инглиз тилини ҳар томонлама чуқур ўрганиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири булмоғи лозим. Шундай экан, ушбу битирув малакавий ишимизда инглиз тилидаги олмошларнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганишни мақсад қилиб қўйдик.

Мавзунинг долзарблиги. Танланган мавзунинг долзарблиги инглиз тилидаги олмошларнинг грамматик категория хусусиятлари изоҳланади. Инглиз ва ўзбек тилларида олмошларнинг қиёсий таҳлили чуқур ўрганишга, унга хос хусусиятларни тавсифлашга, қолаверса, уларнинг морфологик хусусиятларни ҳам тавсифлашга ҳам катта аҳамият касб этади.

Битирув малакавий ишнинг мақсади. Ушбу битирув малакавий ишнинг олдида қўйилган асосий мақсад инглиз тилидаги олмошнинг ўзбек ва инглиз тилларида қиёсий таҳлили чуқур ўрганишга асосланган.

Тадқиқот вазифалари. Тадқиқот олдида қўйилган масалаларни амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни бажаришга эътибор қаратилди:

- Инглиз тилида олмошни грамматик категория сифатида тавсифлаш;
- Олмошнинг инглиз тилида синтактик хусусиятларини намоён этиш;
- Олмошнинг хусусиятини кўрсатувчи асосий манбаларини ёритиш;
- Инглиз ва ўзбек тилларида олмошлар боғлиқлигини тавсифлаш.

- Инглиз ва ўзбек тилларида род категориясини таққослаш

Тадқиқот объекти ва предмети. Энг серқирра жабҳаларидан бири ҳисобланган инглиз морфологияси тадқиқот объектини ташкил этса, ундаги айнан олмошларнинг турлари тадқиқот предметини ташкил этади.

Тадқиқот методлари. Тадқиқот олдига қўйган вазифаларни амалга ошириш мақсадида ишда тасвирий ва қиёсий таҳлил қилиш методларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг назарий аҳамияти. Намойиш этилган грамматик ўрнига қўйилган олмошни алмаштириб бундай ҳолатда кўпроқ чуқур тилга оид аҳамиятини ўзига хос хилма-хиллиги намоён этилди.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти. Битирув малакавий ишдаги таҳлил натижалари асосида назарий, амалий, ва қиёсий грамматика фанларини ўқитишда қолаверса, чет тилларини ўқитиш ва ўрганиш жараёнларида ҳам фойдаланиш мумкин.

Битирув малакавий ишнинг тузилиши қўйилган вазифаларнинг кетма-кет изчиллигига асосланиб, у кириш, уч боб, ҳар бир бобга хулоса, умумий хулоса ва фойдаланилган илмий адабиётлар рўйхатидан иборат.

I БОБ

Олмошларнинг умумий хусусиятлари

1.1. Олмошларнинг морфологик хусусиятлари

Тилда маъхум маъно ва мустақил функцияга эга бўлган, предметларни ва уларнинг белгисини ҳамда предметлар ўртасидаги синтактик алоқаларни қисман кўрсатиб келган сўз туркумига *олмош* дейилади. Олмошлар гарчи ҳар хил сўз туркумлари ўрнида ишлатилса ҳам улар предмет ва уларнинг маъносини туғрисида туғри ифодаламайди.

Олмошлар шахсни кўрсатишига кўра шахсни билдирадиган ва шахсни билдирмайдиган олмошларга бўлинади. Кишилиқ, эгалиқ, ўзлик, қисман сўроқ ва ноаниқ олмошлар шахс билдирадиган олмошларга киради. Қолган олмошлар эса шахс билдирмайдиган олмошлардир.

1. Олмош, шуни кўрсатадики гапирётган шахс шахсга, қайсики бир ҳолатни иккинчи ҳолатга ўтказиш гап булаклари русск.-Я Мен, сен.
2. Олмош кўрсатиши шахсга ва предметга гап булаклани ичида суҳбатдош билан ёки олдинроқ номланган гап бирликига - русск. Он, она, они, - у, улар.
3. Олмош-от шахсни кўрсатади, предметни ажралади. Предмет олмоши: русск. Мен, сен, у, ўзим, кимдир(я, ты, он, себя, кто-то). Ўзлик дизъюнктив олмош англ. Disjunctive pronoun ўзлик олмошнинг асосий формаси. Роман тилида шуни кўрсатадики объект унинг субъектдан ишлатилиши. Фр.moi, toi, lui фарқи ie, tu, il, дан. Рағиш олмошлари. Бу ҳам рағишли олмошлар
4. Боғловчи олмошлар англ. Conjunctive pronoun. Бу олмош боғловчи функцияси ёки боғловчи сўзлар билан ишлатилади.
5. Кўрсатиш олмоши (дейктик олмош, сифатни кўрсатади, кўрсатиш сўзларни ҳам) ингл. Demonstrative pronoun, фр. pronom demonstratif, исп. Pronombre demostrativo. Умумий маънони айриб берилган предмет бошқа бир туркумли. Дейксис, дейктический.

6. Эмфатик олмоши - *emphatic pronoun*-олмош, уни чизиб кўрсатаётган. Оддий феълли-ўзлик олмошларини ажратиб кўрсатиб уни аниқлайди: Мен буни ўзим киламан [14,89].

Сиз ва **Сен** олмошларининг лексик-семантик хусусиятлари.

Маълумки, ўзбек тилида киши баъзан набираси тенги шахсга ҳам ҳурмат билан *сиз* деб мурожаат қилади. Бирок, Илоҳнинг тенгсиз қудрат соҳиби эканлигини эътироф этган ҳолда, унга нисбатан *сен*, яъни ҳурмат маъносини акс эттирмайдиган бирликни қўллайди.

Кейинги пайтларда, ҳурмат нуқтаи назаридан, шахснинг шахсга ҳамда Илоҳга муносабати турли давраларда тез-тез кўтарилаётганлиги, энг муҳими, ҳурмат маъносини ифодалаш бошқа баъзи халқларга нисбатан ўзбек халқи тили ва менталитетида ниҳоятда муҳим аҳамият мазкур масалага аниқлик киритишни тақозо этмоқда.

Ҳурмат. Ҳурмат маъно тизими -ҳурмат, ҳурматга зид ёки бетараф маънолар субъектнинг объектга бўлган муносабатини ифодаловчи восита ҳисобланиб, асосан лисоний-нутқий бирликлар, шунингдек, ҳаракат-ҳолат, имо-ишора намоён бўлади.

Табийки, лисоний-нутқий бирликнинг асосий ва қўшимча маъно ҳамда маъно нозикликлари ижтимоий муносабатлар асосида шаклланади. Шу нуқтаи назардан субъект ва объект ўртасидаги муносабатларни акс эттирадиган бирликларининг маъно қирраларини бевосита ижтимоий муносабатларга лингвистик тадқиқ этиш ҳурмат маъно тизимини, унинг шакл ва мазмунини ўрганишда асосий принцип бўла олади. Бунда асосан икки ҳолатга эътибор бериш керак: 1) бевосита ижтимоий муносабатларда мавжуд бўлган, «ким суроғига жавоб бўладиган» объектга билдириладиган ҳурмат маъно тизими. Ҳар икки ҳолатда ҳам ҳурмат маъносининг шакл ва мазмуни субъект ва объектнинг ўзаро конкрет ёки абстрактлиги ҳамда улар ўртасида ижтимоий муносабатлар бор-йўқлиги ва қай даражада эканлигига кўра белгиланади.

I. Ижтимоий муносабатларда мавжуд бўлган, *ким?* сўроғига жавоб бўладиган объектга нисбатан конкрет шахс томонидан билдириладиган ҳурмат маъно тизими «лексик-морфологик воситалар ҳамда кесим орқали», баъзан эса ҳурмат маъноси исм-шарифни тўлиқ қўллаш, имлода бош харф ишлатиш орқали ифодаланади. Анъанавий тилшуносликда II шахс кўплик олмоши сиз субъектнинг объектга нисбатан ҳурматини, бирлик кўрсаткичи сен эса ҳурматга зид маънодаги муносабатини ифодаловчи бирликлар ҳисобланади. Алоҳида олинган шахсга нисбатан ҳурмат ёки ҳурматга зид маънолардан бирини қўллашда оммавий равишда мажбурийлик бўлмайди. Шахснинг шахсга нисбатан билдирадиган ҳурмат маъно тизими алоҳида тарихий-ижтимоий шароит ҳамда макон ва замонда изчиллашади. Ҳурмат, ижтимоий вазиятга қараб, ҳурматга зид маънога алмашилиши ёки аксинча ҳолат юз бериши мумкин. Ҳурмат маъносини ифодаловчи доминантга бирлик-сиз баъзан, пичинг ўрнида ҳурматга зид, яъни бирликнинг лексик маъносига тескари маънода қўлланади. Шу билан бирга, субъект сен бирлигидан объектга нисбатан ўзининг ҳукмдорлигини ёки самимиятини таъкидловчи восита сифатида фойдаланиши ҳам мумкин. Бу эса ҳурмат маъно тизимидаги доминанта бирликлар доимий равишда шакл ва мазмун бирлигига эга бўлмаслигини кўрсатади. Оятларда: (Эй Муҳаммад). Сиздан фатво сўрайдилар. Айтинг ... , яъни нима сўроғига жавоб бўладиган субъект томонидан шахснинг жамиятдаги мавқеига муносиб тарзда сиз- ҳурмат (сен-ҳурматга зид) маъносида қўлланади. Бўндай ҳолат бадий ҳамда фольклор асарлар (достон ва эртаклар) да ҳам учрайди.

II. Ким, нима сўроғига жавоб бўладиган, ижтимоий муносабатларда мавжуд бўлмайдиган объектга билдирадиган ҳурмат маъно тизими жамиятдаги ҳурмат маъно тизимидан бирмунча фарқ қилади. Бунда сиз орқали ифодаланади. Лексик-морфологик воситалар ва кесим ҳам кишилар ўртасидаги ҳурматга зид маънони ифодаловчи шаклда бўлади. Ана шу шакл матннинг умумий мазмунига кўра ҳурмат, ҳурматга зид ва бетараф маъноларни ифодалайди [7,45].

1. Жонлантирилган нарса предмет ва ходисаларнинг ўзаро рамзий нутқда:

Бихишт айтур: «Не дерсан, сўзни билмай айтурсан»

Сенда Фиръави бор бўлса, менда Юсуф Каънон бор.

2. Ёзма нутқ, бадий ёки шеърий услубда субъектнинг ички, яъни ўзига қаратилган нутқининг тарзида берилиши жамият аъзолари томонидан ҳурматга бетараф маъно тарзида қабул қилинади.

- *Эй Қул Ахмад, сен бу кун, қилгил ибодат туну кун* , -

3. Шеъриятда субъект билан нутқий жараёнда ҳозир. Яъни бевосита ижтимоий муносабатда (замондош ёки юзма-юз) бўлмаган объект - ота-она ва бошқаларга нисбатан:

Бировлар мотамида оху фарёд айланган эрдим

Сенинг-чун,эй гарибим, ич-ичимдан бузлагайдурман

4. Ватан, ер, замин, табиат, ёшлик, ёр ва бошқаларга нисбатан:

Юртим, сенга шеър битдим бу кун,

Киёсингни топмадим асло.. Тарзида қўлланиши жамият аъзолари томонидан ҳурмат маъноси тарзида қабул қилинади.

Ҳар қандай тилда ҳам воқелик ифодаси учун шу тил имкониятларидан кенг фойдаланилади. Аск холда, воқелик мазкур тилда яшай олмайди. Шу маънода, илмий, бадий адабиётларда, оғзаки нутқда. Барча динларнинг ўзбек тилидаги манбаларида . Оллоҳга нисбатан сен лексемаси қўлланади. Айни пайтда, шайтонга сен сўзининг бири иккинчисидан семантик жихатдан фарқ қилади.

Инсон мавжуд экан, қандай шаклда бўлмасин, Оллоҳдан нажот тилайди ёки унга шукроналик билдиради, шайтонга лаънатлайди. Матн эса сен бирлигининг мантикий асосига қўрилади. Бошқача айтганда, субъектнинг Оллоҳга интилиши ва, аксинча, шайтондан қочиш, ҳазар қилиш матнинг умумий мазмунида кўринади: «Шайтон ,ҳасад, зиё, разолат, жаҳолат, ҳиёнат, салатнатнинг султони. Ён-атрофимизда иймонга итоат қилувчи, шайтони енга оладиганлар кўп» .

Президентимиз И.А.Каримов таъқидлаганидек, «Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда», яъни Оллоҳ ҳар бир субъект учун ягона ва энг яқиндир. Оллоҳга ҳар бир субъект учун ягона ва энг яқиндир. Оллоҳга нисбатан қўлланадиган сен лексемаси субъект учун:1)ягона;2)яқин; ижтимоий муносабатларда юзма-юз мулоқотнинг имкони бўлмайдиган воқеликни англатувчи бирлик вазифасини бажаради. Ишнинг аввалида билдирилган фикрдан фарқли равишда, сен (ўзинг) олмоши субъектнинг қилган муурожаатини ифодалаб, Оллоҳга билдирадиган ҳурмат маъносини хиралаштирмайди, балки уни айнан акс эттиради [1,43].

Демак, таъқидлаганидек, ҳурмат маъно тизимида кўра, лексик, морфологик воситалар ва кесим матнда қай тарзда шаклланганлигидан қатъий назар, субъект ва объект муносабатларидаги ҳурмат, ҳурматга зид ёки бетараф маънолар матнинг умумий мантиқида намоён бўлади.

Ана шулар, *сиз* олмошига нисбатан сен олмошининг қўлланиш доираси, семантик майдони кенг ва ҳурмат маъно тизимида барқарор восита эканлигини англатади. Ўз навбатида, сен олмошига «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да «*ўзидан кичик, яқин кишига муурожаатда ишлатилади; ... Дағаллик ёки менсимасликни билдиради*» тарзида ушбу бирликнинг субъект билан бевосита ёки билвосита ижтимоий муносабатда бўлган объектга нисбатан ифодаладиган маъноларигина берилганлигини луғатда мазкур бирликнинг маъно кирралари етарли даражада ёритилмаган, деган хулосага олиб келади. Бу эса тўзилаётган изоҳли луғатда ҳар бир лисоний бирликнинг маъно ва маъно нозикликларини имкон борича тўлароқ қамраб олишини тақозо этади.

1.2. Олмошларнинг лексик- грамматик хусусиятлари

Олмошлар шахсни кўрсатишига кўра шахсни билдирадиган ва шахсни билдирмайдиган олмошларга булинади. Кишилиқ, эгалиқ, ўзлик, қисман сўроқ ва ноаниқ олмошлар шахс билдирадиган олмошларга киради. Қолган олмошлар эса шахс билдирмайдиган олмошлардир.

Шахс билдирадиган олмошларга қуйидагиларни киритиш мумкин : **I (me), my, mine, he (him), his, she (her) hers, you, your, we (us), our, ours, they (them) their, theirs, myself, himself, yourself, yourselves, ourselves, themselves, who (whom, whose, whoever), (whomever), each, other, somebody, anybody, everybody, no one** ва қисман **some, any, all.**

Шахс билдирмайдиган олмошлар : **it, its, this (these), that (those), such, which, what, whatever, nothing, everything, something etc.**

It кишилик олмоши фақат ёш болага нисбатан ишлатилгандагина шахс билдириши мумкин. Масалан: **Where is the child? - It is here:**

Баъзан, бадий адабиётларда ёзувчи томонидан хайвонлар шахслантирилади. Ана шундай холлардан уларнинг номлари ўрнида кишилик олмошларини қўллаш мумкин бўлади, масалан: He was not made a bargain with me or with all proper Dogs after me (R.Kipling).

Шахс билдирадиган олмошларни бундай шахслантирилган олмошлардан фарқ кила билиш зарур.

Олмошнинг кишилик, эгалик, ўзлик, эмфатик, кўрсатиш, биргалик, суроқ, нисбий, боғловчи, гумон белгилаш, булишсизлик турлари мавжуд.

Кишилик олмошлари (Personal Pronouns). Шахсларни (одамларни) билдириб, от ўрнида қўлланувчи сўзлар *кишилик олмошлари* дейилади.

Масалан: **He** is a **man** who wants to be just like every one else, but **he** is cursed by an obsession that marks him as different (*B.J. Friedman*). **She** was a long-nosed **woman** of twenty-nine ... (*Ibid*), ҳ

Кишилик олмошларининг характерли белгиларидан бири шуки, улар асосан *сўзловчи (speaker), тингловчи (listener)* ва нутқда иштирок *этмовчи учинчи шахсни* ифодалайди. Бу характерли белги кишилик олмошларининг предмет маъносини ифодаловчи отлардан бўлган фарқини кўрсатади. Ундан ташқари I-мен сўзи ҳамма жинсга кирувчи одамлар билан ишлатилиши мумкин. Кишилик олмошлари эга вазифасида келганда *who ?* суроғига, тўлдирувчи вазифасида келганда *whom?* ёки *who?* суроғига, жонсиз предметлар ўрнида қўлланганда *what ?* суроғига жавоб бўлади.

Кишилик олмошларининг асосий формалари :

Сон Number	Шахс Person	Номинатив келишик Nominative Case	Объектив келишик Objective Case
Бирлик Singular	1	I-мен	Me-мени, менга,
	2	You-сен Thou-сен (архаик) he-у (эркак) she-у (аёл) it-у (предмет ёки хайвон)	менда, мендан They-сени, сенга, сенда, сендан Him, Her -уни, унга, унда, -ундан
	3		
Кўплик Plural	1	We-биз, бизлар You-сиз, сизлар They-улар	Us-бизни, бизга, бизда, биздан You-сизни, сизга, сизда, сиздан Them-уларни, уларга, уларда, улардан
	2		

Кишилик олмошларининг грамматик категориялари Кишилик олмошлари учун шахс, сон, келишик ва қисман род категорияси характерлидир. **Шахс ва сон категориялари.** Кишилик олмошлари биринчи, иккинчи ва учинчи шахсда қўлланади. Биринчи шахс бирлик ва кўплик формаларининг ўзаро оппозициясидан иборат: **I-мен, We-биз.**

Биринчи шахс кўплик формаси супплетив йўл билан маълум узаклардан ясалган.

Биринчи шахс кўплик we бир неча биринчи шахс бирликларидан, яъни I+I+I+дан иборат бўлмай, балки ўз навбатида биринчи, иккинчи, учинчи шахс бирликларининг кушилишидан ташқил топган [4,62].

Иккинчи шахс учун ҳозирги инглиз тилида адабий форма **you** ишлатилади. Ўзбек тилидаги *сен* сўзининг инглизча таржимаси **thou** дир. Аммо бу олмош архаик бўлиб, уни фақат шеърятда, тарихий ва диний текстларда ва айрим шеваларда учратиш мумкин холос. Агар **thou** архаик олмоши ишлатилса, феълларда ҳам архаик форма **-est** ишлатилиши шарт. Ҳозирги инглиз тилида иккинчи шахс бирлик ва кўпликни ифодалаш учун фақат **you** формасидан фойдаланилади. Масалан : Take him with you when you go hunting (R. Kipling). " You are welcome, Hiawatha " (R. Kipling).

Esa ! Esa ! shame upon you !
 You are Ugudwash, the sunfish
 You are not the fish I wanted,
 You are not the King of Fishes !"
 (H.W. Longfellow)

Шундай қилиб, ҳозирги инглиз тилида иккинчи шахс учун бирлик ва кўплик сонларининг формал оппозицияси йук деса бўлади. **You** олмошнинг бирлик ёки кўпликдалиги контекстан ёки нутқ вазиятидан аниқланади.

Учинчи шахс бирликда учта форма бўлиб, улар **he** эркаклар учун, **she** аёллар учун, **it** турли предметлар ва ёш болалар учун ишлатилиши мумкин. **It** олмошнинг бошқа вазифалари куйирокда баён этилди. **He, she** олмошлари эртак ва махсус текстларда хайвон ва парандаларни шахслантириш учун ишлатилиши мумкин. Бунда улар хайвон жинсига қараб танланади. Масалан

Каа was not a poison snake, and if he hugged somebody that was the end/ (R.Kipling), mother Wolf threw herself down among the cubs and she said to Father Wolf:" Keep him ! " (R. Kipling). **It** кишилик олмоши ҳозирги инглиз тилида жуда кўп қўлланади, у анафорик (давом эттирувчи) (anaphoric) ва бошлаб борувчи (anticipatory) тарзида қўлланади.

Аввал ишлатилган сўз ва конструкциялар ўрнида **it** кишилик олмошининг қўлланилиши - анафорик ишлатилиш дейилади. Масалан : He remained with her for an hour, and Dr. Macphail watched the rain. It was beginning to get on his

nerves (W.S.Maugham). They finished the meal in silence. When it was over the two ladies got up and took their work (Ibid).

Бу мисолда *it* олмоши *rain* ёмгир ва *meal* овқат сўзларини такрорламаслик учун ишлатилган.

It кесимдан кейин келадиган сўз конструкция ўрнида қўлланса, бошлаб борувчи ишлатилиш (anticipatory) дейилади.

It was singular that Norm should ask him that question, for he also had the idea that the missionary was mysteriously at work (W. S. Maugham). It's terrible the way the men who are in authority seek to evade their responsibility (Ibid). It was dreadful to see her (Con Doyle).

It олмоши шахсиз гапларда жуда кўп қўлланади.

It was nearly bed time and when they awoke next morning land would be in sight (W.S.Maugham) it's almost a hopeless task for the missionaries here (Ibid).

He, she, it нинг кўплик формаси *they* (улар)дир. They инглиз тилига скандинав тилларидан утган бўлса-да, ҳозирги инглиз тилида соф инглиз сўзлари каби ишлатилади ва у *he, she, it* кишилик олмошларининг супплетив йўл билан ясалган кўплик формаси ҳисобланади. Масалан : I jazz her. Then they come after me and I cut out to Harlem. I cut out so they never find me (B.F.Freidmen).

Ҳозирги инглиз тилида кишилик олмошларининг асосий вазифаларидан бири кесимнинг шахсини билдиришдир. Чунки ҳозирги инглиз тилидаги феълларда шахс қўшимчалари йўқ бўлиб, уларнинг вазифаларини кишилик олмошлари бажаради. Ҳозирги кунда олмошларсиз феълнинг қайси шахсда эканлигини аниқлаш кийин [13,18].

Узбек тилидаги шахс қўшимчалари инглиз тилига кишилик олмошлари воситасида таржима қилинади. Масалан:

Бораман-I go	борамиз-we go
Борасиз -you go	борасиз -you go
Боради – he, it, she goes	борадилар- they go

Келишик категорияси (The Category of Case)

Кишилик олмошлари учун иккита келишик - номинатив (Nominative) ва объектив (Objective) келишик - формалари характерлидир. Масалан:

Take him (объектив) with you (объектив) when you (номинатив) go hunting (R. Kipling).

Lanny lit a cigarette and settled near her. Mabel looked at them (P. Abrahams). We won't let Tan't Annue outdo us (Ibid). Take them Mother (Ibid). He won't let me make tea (Ibid).

Юқоридаги мисолларда **I, he, she, we, they** олмошлари ўз формаларига карама-карши, яъни **I-me, he-him, she-her, we-us, they -them** тарзида куйиляпти.

You (сиз) ҳамда жонсиз предметлар, хайвон ва паррандалар номлари билан ишлатувчи **it (y)** олмошлари ўзларининг синтактик функцияларига кўра Nominative ва Objective формалари маъноларини англатса ҳам ўз формаларини ўзгартирмайдилар. Шунинг учун ҳам **you** ва **it** олмошларини шаклдан келишик формаларига нейтрал олмошлар деб юритилади. Масалан : You (номинатив) pull, and I'll push with my heels. (J.Aldredge). " Did he actually shove you ?"(объектив) asked Stern (B.J.Friedman). " Can you (номинатив) remember whether he actually shoved you (объектив) dawn ? " he asked her. All my heart is buried with you (объектив). All my thoughts go onward with you (объектив) (H. W.Longfellow). It (номинатив) was rarely he saw his master's face; he did not look that if I ride hard I may just catch the Portsmouth train at Guied ford, and go to Haslemere in it (объектив) (B. Shaw) ".

Юқорида кўрсатиб утилган that (сен) архаик олмошининг объектив келишикдаги формаси thee бўлиб, хозирги инглиз тилида ўз махсулдорлигини йуқотган.

Айрим шеърий асарларда you кишилик олмошининг архаик формаси **ye** [jɪ:] ҳам учраб туради.

And he shouted from below them,

Cried exulting from the caverns :

" O ye sea - gulls ! O my brothers !"

I have slain the sturgeon, Nahma ?

(H. W. Langfellow).

Баъзан объектив келишик формасидаги кишилик олмошлари предикатив функциясида келганда объектив келишикда қўлланилиши мумкин. Инглиз тилида бундай олмошларни *disjunctive* (ажратиб кўрсатилган) ёки *separative pronouns* (ажратилган олмошлар) деб юритилади. Масалан :

It is I - it is me:

It is she - it is her:

It is he - it is him:

It is we - it is us:

It is they - it is them.

Эгалик олмошлари (**Possessive Pronouns**).

Маълум бир шахсининг бирор нарсага эгалигини, бирор шахсга эга эканлигини кўрсатиб келувчи олмошлар *эгалик олмошлари* дейилади.

Number	Person	Conjoint Form	Absolute Form
Singular	1	My - менинг Thy-сенинг (архаик)	Mine- меники, узимники
	2	His -унинг (эркакларга оид)	Thine -сеники, узингники
	3	Her-унинг (аёлларга оид) Its -унинг (жонсиз предмет ва хайвонотга оид)	His-уники,узиники Hers- уники, узиники Its- уники, узиники
Plural	1	Our-бизнинг, бизларнинг	Ours-бизники, узимизники
	2	Your –сизнинг, сизларнинг	Yours-сизники, узингизники,
	3	Their-уларнинг	уларники Theirs-уларники, уларники

Хозирги англиз тилида эгалик олмошларининг боғлиқ (Conjoint Form) ва мустақил формалари (Absolute Form) мавжуд.

Эгалик олмошларининг боғлиқ формаси. Эгалик олмошларининг боғлиқ формаси ўзи аниқлаб келган сўзлар билан бирга ишлатилиб, гапда аниқловчи бўлиб келади. Бу формадаги эгалик олмошлари ўзбек тилидаги кишилик олмошларининг қаратқич келишиги формасида таржима қилинади. Масалан : *my* - менинг, *thine* -сенинг, *his*- унинг, *our*- бизнинг, *your*- сизнинг, *their* - уларнинг [5,59].

Инглиз эгалик олмошлари ўзбек тилига фақат эгалик қушимчалари ёрдамида ҳам таржима қилиниши мумкин. Масалан:

My book- китобим

Your book- китобинг

He is not nice like our friend the squirrel (В. I. Friedman).

Why had you a pencil in your ear ? (D. H. Lawrence).

They each had their own room and all (G.D. Salinger).

Ноаниқликни кўрсатиш учун **his, her, its** эгалик олмошлари ўрнида олмошнинг **one's** формасини ишлатиш мумкин.

Масалан: *one must know one's duty* - ҳар ким ўз бурчини билиши керак.

To change one's voice - ўз овозини ўзгартирмоқ.

Эгалик олмошларининг мустақил формаси. Инглиз эгалик олмошларининг мустақил формаси ўзбек эгалик олмошларига тўғри келади. Масалан: **mine**-меники, **thine**-сеники, **his**-уники, **hers**-ушш, **its**-уники, **ours**-бизники, **yours**-сиз(лар)ники, **theirs**-уларники.

Эгалик олмошларининг мустақил формаси тарихан эгалик олмошининг боғлиқ формаси билан бир хил бўлса-да, кейинчалик структура ва ишлатилиши жиҳатдан ундан ажралиб чиққан. Эгалик олмошининг мустақил формаси асосан эгалик олмошининг боғлиқ формасига -s қўплик қушимчасини қушиш орқали ясалади. Масалан: *our+s, your+s, their+s*.

If this game of ours is going to be what I think it will, the easier we make our sound pictures the better for everybody (R. Kipling). *My wife should be looking*

after her own indulgences - she has an excellent result adviser - I employ you look after mine (G.Greene) " The money was not his, and he shot himself (H.I.Wells). When Stern was a child, a cousin of his had once fallen in love with a dying girl "(Ibid).

Yours are probably as good as his (Ibid). And Stern imagined the eyes of a good one suddenly meeting **his** with instant understanding (Ibid).

Тарихий асарларда эгалик олмошларининг хар иккала формаси бир хил кўлланса ҳам (O, my prophetic sou ! Mine uncle !(Shakespeare

Ўзлик олмошлари (Reflexive Pronouns).

Иш-харакатнинг бажарувчи ҳам субъект ҳам объект эканлигини ва гапнинг эгаси бирор харакатни ўзи бажарганлигини билдирувчи олмошлар **ўзлик олмошлари** дейилади.

	Person	Reflexive Pronouns and Their Translation
	1	Myself-ўзим, ўзимни, ўзимга, ўзимда, ўзимдан
	2	Yourself (themselves)-ўзинг, ўзингни, ўзингга, ўзингда, узингдан
	3	Himself Herself – ўзи, ўзини, ўзига, ўзида, ўзидан itself
	1	Ourselves –ўзимиз, ўзимизни, ўзимизга, узимизда, ўзимиздан
	2	Yourselves –ўзингиз(ўзларингиз), ўзингизни, ўзингизни, ўзингизга, ўзингиздан
	3	Themselves - узлари. узларини, узларига, узларида, ўзларидан

Ўзлик олмошларининг грамматик категориялари.

Ўзлик олмошларида *шахс, сон ва род грамматик* категориялари бўлиб, улардан ташқари жонсиз предметлар учун махсус *itself* формаси. *Шахс ва сон категориялари (The Category of Person and Number)*. Ўзлик олмошларининг учта шахс, яъни биринчи, иккинчи, учинчи шахслари бўлиб, хар бир шахс ўз навбатида бирлик ва кўпликдаги олмошларнинг ўзаро оппозициясидан иборатдир. (Таблицага кўрсатилган). Бирлик ва кўпликmalари бир-биридан фонетик жихатдан фарқ қилади. Масалан: бирликда *self*-кўпликда *selves* -қўлланади. [7:84]

"On my return, I come round a corner and find **myself** before a big barrack (I.B.Shaw)... then look at **ourselves** never free from feeling the toothaches of others (J. Galsworthy). I saw afraid you didn`t enjoy **yourself** at all ", said Mary Jane hopelessly (J.Joyce). Gabriel asked **himself** was the cause of her abrupt departure (Ibid). Why didn't you think of it before. She said shifting **herself** in annoyance (B. I. Friedman) Worth millions, this beauty, yet displaying **itself** for nothing to the just and the unjust, the rich and the poor (B.Shaw). On the station platform Stern stood next to two tall starched, elderly men both of whom looked like entire organizations in **themselves** (B.J.Friedman).

Ўзлик олмошлари предлоглар билан ҳам кўп қўлланади : «Why should I be ashamed of myself? » asked Gabriel, blinking his eyes and to smile (J. Joyce). « O, innocent Amy ! » I have found out that you write for the Daily Express, Now, aren't you ashamed of yourself ? (Ibid).

Ўзлик олмошлари кишилиқ ва эгалиқ олмошлари сингари учинчи шахс бирликда мужской ва женский родда келиши мумкин. Масалан, *himself* эркаклар учун, *herself* аёллар учун, *itself* жинси кўрсатилмаган ҳамма холларда ишлатилади. Масалан : Stern saw *himself* writing and proclaiming a show about fair play ... (B.J.Friedman). He felt quite at ease now for he was an except carver and liked nothing better than to find *himself* at the head of a wellladen table (J.Joyce). Gabriel laughed nervously and patted his tie reassuringly, while Aunt Kate nearly doubled *herself*, so heartily did she enjoy the

joke (Ibid). She laughed herself this time good humouredly and then added quickly (Ibid). Then, suddenly raising herself on tiptoe and resting her hands lightly on his shoulders she kissed him (Ibid). She had worked herself into a passion and would have continued in deference of her sister (Ibid).

Жонсиз предметлар учун himself ишлатилишга мисол келтирамиз : The high colour of his cheeks pushed upwards even to his forehead where it scattered itself in a few formless patches of pale red (J.Joyce).

Кишилик олмошлари каби ўзлик олмошларида ҳам номаълумлик ёки умумийлик oneself сўзи ёрдамида кўрсатилади.

"To attain full growth, one mustn't be squeamish. To strave oneself emotionally's a mistake (Galsworthy)".

Инглиз ўзлик олмошлари ўзбек ўзлик олмошларидан қуйидагилари билан фарқ килади.

А) англиз ўзлик олмошлари ўзбек тилидаги ўзлик олмошлар сингари турланмайди. Шу сабабли ўзбек тилидан англиз тилига таржима қилинганда предлоглардан фойдаланилади. Масалан:

Ўзим-myself

Ўзимнинг- of myself (ёки my own)

Ўзимга - to (for) myself etc.

В) англиз ўзлик олмошлари эга вазифасида мустақил ишлатилмайди.

Эмфатик (кучайтирувчи) олмошлар

(Emphasizing (Emphatic) Pronouns).

Гапнинг эгаси бирор ишни мустақил бажарилаганлигини билдирувчи олмошлар эмфатик олмошлар дейилади. Эмфатик олмошлар формасига кўра ўзлик олмошларидан фарқ қилмайди. Бу олмошлар асосан, изоҳловчи вазифасини утаб, ё эгадан кейин, ё гапнинг охирида келади. Кишилик олмошлари ёки от билан ифодаланган эга ва уларни кучайтириш учун ишлатилган эмфатик олмошлар ўзбек тилига *уни ўзи, у якка ўзи*, мустақил каби сўзлар ёрдамида таржима қилинади. Масалан: **I myself** - мен ўзим, мен якка ўзим, **he himself-(y) ўзи, she herself-(y) ўзи, it itself (y) ўзи, we ourselves -**

биз ўзимиз, **you yourself**-сен ўзинг, **you yourselves**-сиз ўзингиз, **they themselves**-улар узлари (якка).

A shurt smiled te the flowers !

A flower herself (Galsworthy).

Ўзлик олмошларининг эмфатик олмошлардан асосий фарқи шундан иборатки, ўзлик олмошлари кесимдан англашилаган иш-ҳаракатни билдиради ёки кесимга тўғридан-тўғри тобе бўлади, эмфатик олмошлар эса эгага тобе бўлмайди. Ўзлик олмошлари тўлдирувчи вазифасида келса, эмфатик олмошлар кушимча маънога эга буладию " To take a pick itself", said Mary. Jane, " after all your banking " (J.Joyce).

Баъзан эмфатик олмош кесимдан кейин келишига қарамай маъносидан унинг эмфатик олмошлиги сезилиб туради:

She laughed **herself** this time good humouredly ... (J.Joyce).

Эмфатик олмошлар **by, for** каби предлоглар билан ҳам ишлатилиши мумкин. Масалан:

By myself - мен узим

For myself

For myself эмфатик олмоши кўпроқ **to do, to see** каби феъллари билан ишлатилади: He walked by **himself** and all places were alike to him (K. Kipling). And while she **herself** finished mixing the mustard, she gave Millie a few verbal stabs for her excessive slowness. (H.I.Wells).

Кўрсатиш олмошлари. (Demonstrative Pronouns).

Number		Demonstrative Pronouns and their translation
Singular		This- бу, ушбу, шу, мана бу That- у, уша, ана, у
Plural	Узгарувчан Changeable	These- булар, ушбулар, шулар, мана булар Those- улар, ушалар, ана улар

Unchangeable		(the) same-ўзи, худди, ўзи, худди шундай such- шундай, худди шундай, шунака
--------------	--	--

Кўрсатиш олмошлари формасини ўзгартириши ёки ўзгартирмаслигига кура иккига бўлинади:

1) ўзгарувчан кўрсатиш олмошлари: this (these), that (those)

2) ўзгармас кўрсатиш олмошлари: such, the same. Масалан : this, that бирлик, these, those кўплик [9,53].

This book, that book-these books, those books.

" O no, Sir, she answered. I've done schooling this year and more (J.Joyce)" . "

That's what I want to know " (H.I.Well). These ceased suddenly (H.I.Wells) . "

In two particulars. These were the claws and the pigment stuff ... ? " (Ibid). The sooner you get those things in the better I'll be pleased (Ibid).

Up the staircase were piled a multitude of those bright coloured pot things ... ? (Ibid).

This ва that олмошлари субстантив ва адъектив функцияларда келиши мумкин. This ва that олмошлари субстантив функцияда келганда от ўрнида ишлатилиб, бошқа сўзлар томонидан аниқланади ва гапда эга ёки тўлдирувчи бўлиб келади. Масалан :

This is a book; I'll take this; Have you seen that ?

These are books; Have you seen them ?

Адъектив функцияда келганда эса бу олмошлар бошқа сўзларни аниқлайди ва гапда асосан аниқловчи вазифасини бажаради. Масалан:

This book is mine. **That** book is yours. **These** books are interesting.

This, that -олмошлари билан ясалган бирикмалар

All this, all these-буларнинг ҳаммаси

All that, all those -уларнинг (ана, уларнинг) ҳаммаси

This one-шу, ушбу, мана бу, буниси

That one- уша, анави нарса, ана уша, униси

By that- шундай қилиб, шу йусинда

Like that- ушанга ухшаш, ушандай

That's that- бошқа иложи йук, ана шундай

That is to say- чунончи, яъни

That'll do- етарли, кониқарли, бас

That won't do- бундай бўлиши мумкин эмас, буниси кетмайди

This and that- хар хил турли хил, у ёки бу

Now that- энди

With that- шунинг билан бирга

This day - шу бугун

That day-у куни, тунов куни, уша куни

This much- шунча, шунча кўп

This long-шунча узок, шу махалгача

This way- бу ёкка

Like this- шундай, шу йул билан, шундай қилиб

This day week- бир хафтадан сунг

This day month- бир ойдан сунг

This day year- бир йилдан сунг

This day last week - бир хафта аввал

This, that олмошлари фақат конкрет отлар билан эмас, балки абстракт отлар билан ҳам ишлатилиши мумкин. Масалан: *This invisibility indeed !* (H.I. Wells).

Same олмоши ҳам кўрсатиш олмоши бўлиб, шундай, худди шундай, шунака, ушанинг ўзи, деган маъноларни англатади :

The same thing that happened with you (P.Abrahams). We always had the same meal on Saturday night at Pencey (I.D.Salinger)... if its refractive index could be made the same as that of air (H.I.Wells)

Same олмоши одатда аниқ артикль **the** билан ишлатилиб, гапда хар хил вазифасида келади ва ўзбек тилига турлича таржима қилиниши мумкин:

A happy new year !- Янги йил билан табриклайман

The same to you - сизи ҳам

The same as - худди шундай, - ... каби, ... дек

АН the same- хар қалай, бари бир

It is all the same to me - менга бари бир

Just the same -худди ана шундай

Much the same - деярли шундай, деярли шунга ухшаш **The very same** - худди шундай, шунинг узгинаси

Such олмоши ҳам **same** олмоши каби шундай, шунака деган маъноларни англатади. **Such** олмоши **same** олмошидан аниқ артикль билан ишлатилмаслиги, аксинча бирликдаги отларни аниқлаганда ноаниқ артикль олиши билан фарқ килади. Масалан:

There's no **such** place, the policeman said (Greene). I was wandering about on the moor it was such a jolly night (Galsworthy).

Биргалик олмошлари (Reciprocal Pronouns). Each other ва **one another**

биргалик олмошлари икки ва ундан ортик шахс, хайвон, парранда ёки предметларнинг ўзаро *бир-бирига* булган муносабатини билдириб, ўзбек тилига *бир-бирини, бир-бирига, бир-бирида, бир-биридан, ўз-ўзига ўз-ўзини,* узаро каби сўзлар ёрдамида таржима килинади [7,84].

Each other ва **one another** стилистик жихатдан бир-биридан фарқ килади. Масалан: **each other** кўпрок икки шахс ўртасидаги муносабатни билдирса, **one another** иккидан ортик шахсларнинг ўзаро муносабатларини билдиради. Аммо бу фарқ хар доим ҳам сезилавермайди. Масалан : I think we called each other friends (R.L.Stevenson). They loved each other (D.H.Lawrence). There was so much and so little to say to each other (P. Abrahams). The vicar and the doctor looked at one another another and the doctor pulled a face. (H.I. Wells).

Биргалик олмошлари предлог билан ҳам қўлланилади :

Miss Kate and Miss Julia were there, gossiping and laghing and fussing, walking after each other to the head of the stairs (G.B.Shaw). They looked at each other after every bite and when they had finished, Stern said ... (B.I. Friedman).

Биргалик олмошларида фақат келишик категорияси бор. Келишик категорияси умумий келишикдаги форма ва эгалик келишигдаги -s кўшимчасини олган формаларнинг ўзаро оппозициясидан иборат.

We both hated each other's guts by that time (I.D.Salinger). Mary Jane settled down quietly to her supper, but Aunt Kate and Aunt Julia were still toddling round the table, walking on each other's way heel's getting in each other's way and giving each other unheeded orders (J. Joyce).

Сўроқ олмошлари (Interrogative Pronouns).

Who сўроқ олмоши фақат одамлар учун ишлатилади. Who сўроқ олмоши келиши категориясига эга булиб, у уч келишикда қўлланади:

А) бош келишикда (nominative case)

Б) эгалик келишигида (possessive case)

В) объектив келишикда (objective case)

Узгарувчи сўроқ олмошлари			Узгармас сўроқ олмошлари
Nominative Case	Possesive Case	Objective Case	No Case
Who-ким	Whose-кимнинг	Whom- Кимни Кимга Кимда кимдан	What-нима, қайси, канака, қандай Which-қайси, қайсиниси

Who олмоши сўроқ гапларни тўзишда иштирок этиб, унинг ёрдамида ясалган гаплар **махсус сўроқ гап** (Special question) дейилади.

Who бирликда ҳам, кўпликда ҳам бир хил ишлатилаверади. Масалан:

Who is ..., ва who are ...

Who's that ? asked Stern's small father. (B.I.Friedman). Who are they ? asked Hurstwood (Th. Dreiser). Who were they ? (Ibid).

Who сўроқ олмоши субстантив функцияда келганда асосан одам, предмет ва бошқа нарсаларни кўрсатиш учун ишлатилади [9,41]. Масалан:

What's your address there ? (Th.Dreiser). What will she do for me ? (R.Kipling). " What is your line", asked Garrie (Th.Dreiser). "What's the matter, Carrie ", said Hurstwood after a time, noticing her quiet, almost moody state. (Ibid) "That's what I want to known"(H.I.Wells).

What олмошини бировнинг касби сўралганда ҳам ишлатилади. Масалан :

What is he ? У ким ? (Унинг касби нима ?)

What олмоши ёрдамида кўйидаги ибора ва конструкциялар ясалиши мумкин:

What about (your study)- (ўқишингиз) қандай ?

What good is it ?- бундан нима фойда ? ни мага кераги бор ?

What a pity it is !- жуда ачинарли !

What matter ? - бу аҳамиятсиз.

What with- натижасида ва ҳоказолар

Which сўроқ олмоши қайси, қайсиниси, қайсини, қайсига каби маъноларни англиб, икки ва ундан ортик нарсалар орасидан бирини танлаб олишини кўрсатади:

Stern got out into the aisle and asked the conductor, "Which way to vomit ? (Ibid)" . Stern asked which one wanted to disturb it, and Cavalucci pointed him out (B.J.Friedman).

Нисбий олмошлар (Relative Pronouns). Бош ва аниқловчи эргаш гапларни ўзаро боғлаш учун ишлатувчи ҳамда ўзидан олдин келган от ёки олмошни аниқлаб келувчи сўзлар нисбий олмошлар дейилади. Хозирги инглиз тилида нисбий олмошлар сўроқ олмошлари билан омоним булган who, whom, whose, which, what, that олмошлари билан ифодаланади. Булардан who, whom, whose олмошлари одамларга нисбатан ишлатилади [16,47].

It is the Epictetus who smiles when the last vestige of physical welfare is removed (Th. Dreiser). Worst of all she now began to feel the loneliness of the flat and seek the company of Mrs. Vance. Who liked her exceedingly ? (Ibid). He approached Hurstwood, who handed out the tickets (Ibid).

Шахслашганда, яъни хар хил хикоя ва эртакларда хайвонлар одам тилидан гапирганда ҳам who, whom, whose олмошлари ишлатилиши мумкин : But still I am Cat who walks by himself and all places are alike to me (R. Kipling).

Боғловчи олмошлар (Conjunctive Pronouns). Шахс ёки предметни кўрсатиб, эга, кесим ва тўлдирувчи эргаш гапларни боғлаб келувчи олмошлар боғловчи олмошлар дейилади.

Ўзгарувчи боғловчи олмошлар			Ўзгармас боғловчи олмошлар
Nominative Case	Possessive Case	Objective Case	No Case
Who- ким, қайси	Whose- кимнинг	Whom- кимни,кимга ,кимда, кимдан	What-нима, қайси, қайсики Whatever-нима, нимаки, қайсики, нима бўлмасин Whatever- ким бўлмасин Which-ким-ки, ким Which-ким, нима, кимки, нимаки Whichever-қайсики, нима-ки

Боғловчи олмошлар ҳам сўроқ олмошлари каби шахсли ва шахсиз предметларни кўрсатиб келиши мумкин.

Гумон олмошлари (Indefinite Pronouns).

Гумон олмошлари ноаниқ шахс ва предметларни кўрсатиб келади ва англатган маъноларига кўра шахс кўрсатувчи олмош ҳамда предметни кўрсатувчи олмошларга булинади. Шахсни билдирувчи гумон олмошлари иккита келишида, бош ва эгалик келишигида келади.

Шахс билдирувчи гумон олмошлари. *Some* ва *any* олмошлари субстантив

Ўзгарувчи гумон олмошлари		Ўзгармовчи гумон олмошлари	
Nominative Case		Possesive Case	No Case
Somebody	аллаким,	Somebody's	Some аллаким, айримлар, Any қандайдир, аллақандай, қандай бўлмасин ким бўлмасин, биров
Anybody	Кимдир.	Anybody's	
Someone	Биров,	Someone's	
Anyone one	Бир одам	Anyone's One`s	

функцияда келганда ҳам одамларнинг, ҳам предметларнинг ноаниқ, тахминий миқдорини кўрсатиб келади [3,56].

Some, *any* адъектив функцияда ишлатилганда предмет, одам ва бошқа жонли нарсаларнинг сонини ёки миқдорини кўрсатиб келиши мумкин. *Some* ва *any* гумон олмошлари маъноларига кўра бир хил бўлса ҳам қўлланишда бир-биридан тубдан фарқ килади, яъни *some* асосан булишли гапларда, *any* эса сўроқ ва булишсиз гапларда ишлатилади. Масалан:

I have some interesting books- менда бир канча қизиқ китоблар бор.

There is some tea in the cup - Пиёлада озгина чой бор

Is there any tea in the cup ?-Пиёлада чой борми ?

There is not any tea in the cup ? - Пиёлада ҳам чой йук?

There isn't any mistake in his dictation - Унинг диктантида ҳеч қандай хато йук.

There's *some* extra-ordinary things in newspapers, for example said the mariner (H.I.Wells). Without *any* great surprise, he found it had the stickness and colour of drying (H.I.Wells).

Грамматик формаларига кўра бу олмошлар ўзгармасдир. Масалан, *some* олмоши эга вазифасида келганда, кесим унга мослашиб ҳам кўпликда, ҳам бирликда келиши мумкин:

Some of the students **go** in for sports.

Some of his sorrow **has** vanished.

Some ва **any** субстантив олмош вазифасида келганда кўпинча of предлогли билан бирга келади. Масалан: I doubt if any of them think much of the Mausers waiting beyond the waves (B.Shaw). **Any** олмоши буйрук ва дарак гапларда ҳам ишлатилиши мумкин, аммо бундай пайтларда **any** қандай булмасин, бар бир, хохланингиз сўзлари ёрдамида таржима қилинади. Масалан: Give me any book - менга қандай булмасин битта китоб беринг.

In any house-хохлаган уйда. Хар бир уйда

In any case-хар эхтимолга қарши

At any time- хохлаган вақтда

... and when they finally drove up to this one Stern felt under obligation to buy some house, **any house**, since leaven had spent so much time with them (B. J.Friedman).

Some more бирикмасида келган some сўроқ гапларда ҳам ишлатилиши мумкин : " Can't I have **some more** to eat before I tell all that? " (H.I. Wells).

Somebody ва **anybody** олмошлари ишлатилишига кўра some ва any олмошларига ухшашдир. Аммо бу олмошлар субстантив олмошлар бўлиб, фақат шахсни англатади. Улар ўзбек тилига аллаким, кимдир, биров, бир одам, ҳеч ким каби сўзлар ёрдамида таржима қилинади. Масалан:

Somebody ran by outside (H.I.Wells). Does **anybody** ever come here? Davy asked him (J.Aldridge). But he never told **anybody** (K.Kipling).

Somebody ва **anybody** олмошлари умумий ҳамда эгалик келишигида келиши мумкин:

Somebody-somebody's

Anybody-anybody's

Somebody's coat бировнинг пальтоси

Anybody's suggestion - бировнинг таклифи

Anybody else's

Someone, anyone олмошлари ҳам маънолари ва ишлатилишга кўра *somebody, anybody* олмошларига ухшаш бўлиб, уларда ҳам келишик категорияси бор:

Someone-someone's

Anyone-anyone's

"I want **someone** to see the house ", said Stern (J.Friedman). Stern had to walk through using a pocket flashlight and not really sure whether he was on **someone's** property (Ibid), does *anyone* have a match ? (Ibid). He wondered too whether *anyone* would ever "go" in his arms and If they were an old person (Ibid).

Бадий адабиётда *some* ва *any* олмошлари one олмошидан ажратиб ёзилиши мумкин [8,62].

" Perhaps, she thought they may want some *one* and crossed over to enter (Th. Dreiser). "Any one could see that " (I.H.Wells).

One гумон олмоши ҳам ноаниқ шахсни англатади, шу билан бирга уни предметларга нисбатан ҳам ишлатиш мумкин.

One олмошида грамматик категориялардан сон ва келишик категориялари мавжуд. Бу олмошнинг сон категорияси бирликдаги one формасининг кўпликдаги **ones** формасига бўлган оппозициясидан, келишик категорияси эса **nominative** даги **one** формасининг Possesive келишикдаги *one's* формасига бўлган ўзаро оппозициясидан ясалади. *One* олмоши ўзбек тилига биров, бир киши, кимдир, кимки каби сўзлар ёрдамида таржима қилинади.

The plants never went back to normal, and since it was too massive a job to replace each one, Stern and his wife learned to approach them only from certain angles, ones from which they looked complete, and printed they were whole shrubs instead of half ones (B.J. Friedman). He imagined a scene in which he was putting all the dead boy's toy's in a box but continually finding new ones as years rolled by . (Ibid).

One олмоши хайвонларга нисбатан ҳам ишлатилиши мумкин :

They skimmed through the night and came to an abrupt halt at his feet, their gums drawn back, teeth white, both dogs reaching high above his waist. **One** took Stern's wrist between his teeth ... (B.J.Friedman)

One ўзидан олдин ишлатилган отнинг қайтарилмаслиги учун уринбосар сўз / prop-word / вазифасида келиши мумкин :

" There are only five people in America who would appreciate this story. You are **one** of I had a fight with that guy from a year and then (B.Freidman). The **one** who said the thing to you (Ibid).

Айрим ҳолларда уринбосар сўз вазифасида келувчи **one** уша от сўзларидан аввал етакчи сўз вазифасида ҳам келиши мумкин :

"You're the only **one** from New York I've known and you are differed ", she said to him (Ibid).

One шахси ноаниқ ва шахси умумлашган гапларда ишлатилиши мумкин : If **one** wants ... - агар биров хохласа,

If **one** is not well ... - агар киши соғ бўлмаса

One could see that the furniture was of that poor, hurriedly patched together quality sold by the installment house (Th. Dreiser) "**One** might think we were in the thirteenth century " (H.B.Wells).

One предметларга нисбатан ишлатилганда предметни англатувчи отнинг қайтарилмаслиги учун ишлатилади. Масалан : The book which I've read is a very interesting one.

Something, anything олмошлари предметларни кўрсатувчи ўзгармас олмошлар бўлиб, ўзбек тилига бир нарса, алланима, алланарса, нимадир, қандайдир нарса каби сўзлар билан таржима килинади [11,28].

Something олмоши бўлишли гапларда, anything олмоши сўроқ ва булишсиз гапларда ишлатилади:

If he just said something, well, a man can say something. I just with you had something on under there (B.J.Friedman). I'm not going to do anything like that (Ibid). But he was afraid to say anything to a handsome young who had worked on the grounds of Italian nobility (Ibid). Fools, common men-even common

mathematicians, do not know anything of what some general expression may mean to the student of molecular physics (H.I.Wells).

Белгилаш олмошлари (Defining Pronouns). Инглиз тилида белгилаш олмошлари қўйидагилар: **all**- ҳамма, ҳар бир, барча, умум; **everybody** ҳар бир, ҳар бир киши; **each** ҳар бир, ҳар қайси; **every** ҳар бир, ҳар қайси, ҳар ким; **everything** ҳамма нарса, ҳар бир нарса, бутун; **either** иккови, ҳар бири, ҳар қайсиси; **both** иккала, ҳар иккала, ҳар иккаласи ҳам; **other** бошқа, бошқа бир /и/, узга, униси ; **another** бошқа, яна, яна бири, униси.

All, each, every, both, other, either, another каби белгилаш олмошлари шахс, ҳайвон, парранда ва бошқа жонсиз предметларга нисбатан бир хил ишлатилиши мумкин. Аммо *everybody, everyone* фақат шахсга нисбатан, *everything* эса фақат предметларга нисбатан ишлатилади.

Белгилаш олмошларининг грамматик категориялари ҳам ҳар хил бўлиб, умумий қоидага бўйсунмайди.

1) all олмоши адъектив ва субстантив олмош вазифаларида келиши мумкин. Грамматик категорияси нейтралдир. All олмоши маъносига кўра умумлаштирувчи хусусиятга эга;

All that was in the past (P. Abrahams). All was dark in the house (J.Galsworthy). We heard that you were going to feed all the animals in all the world, and my brothers sent me to ask when dinner would be ready (P.Kipling).

2) all адъектив олмош вазифасида келганда сўз бирикмалари ва иборалари билан бирикиб равиш ёки бошқа сўз туркумлари ясаши мумкин.

Масалан: all day -кун буйи, куни билан; all the time-ҳамма вақт; in all respects -ҳар соҳада, ҳар тўғрида; beyond all doubt-ҳеч шубҳасиз; all alone-якка, танҳо, бир ўзи; all over-ҳамма ёқда, ҳамма ерда; all around-ҳар томонлама, ҳамма ерда; all agree -ҳамма маъқулайди; all is well-ҳамма нарса жойида, яхши; after all-охири; in all-ҳаммаси бўлиб, тула, бутунлай ; at all-умуман. Ҳеч ҳам, not at all-сира ҳам, арзимамайди; once for all-доимий, абадий, ҳамма вақт.

Well boys, keep everything (B.J.Friedman). " Everything", said the mariner controlling Marvel with his eye, and then amplifying, "everyblessed-thing"(H.I. Wells), that had the advantage of accounting or everything straight away (Ibid).

б) **both** гумон олмоши ҳам жонли, ҳам жонсиз предметлар учун ишлатилади.

Both олмоши бош ва объектив келишикдаги кишилик олмошлари билан ишлатилиши мумкин:

А) бош келишикдаги **both** -олмоши we **both** -икковимиз, иккимиз, биз иккалаамиз; you both -икковингиз, иккингиз, сиз иккалангиз; they **both** -иккови, икковлари, иккови ҳам, улар иккаласи ҳам.

We **both** have a pair now (J.Joyce), we both turned, though I still kept my left arm about Clara's waist (R.L.Stevenson).

В) объектив келишигдаги both олмоши.

Both of us-икковимиз, иккитамиз

Both of you- икковингиз, иккитамиз

Both of them-иккитаси, иккаласи

Both of them kissed Gabriel's wife ... (B.Shaw). **Both** were secure: but I was not to be beaten (R.I.Stevenson).

Both кишилик олмошлари билан ишлатилганда кесимдан кейин келса-да, унинг эга билан алоқаси бозилмайди[15,47].Масалан:

They were **both** around seventy years old, or even more than that. (I.D.Salinger).

Both предлог билан ишлатилиши мумкин:

We had met at college: and though there was not much liking between us, nor even much intimacy, we were so nearly of a humour that we could associate with ease **to both** (R.L.Stevenson).

Both шахс билдирмайдиган созлар билан ҳам ишлатилиши мумкин. Масалан:

The song seemed to be in the old Irish tonality and the singer seemed uncertain **both** of his words and of his voice (J.Joyce).

The life I was leading made me both hardy and frugal (R.L.Stevenson).

7) **either** белгилаш олмоши асосан адъектив олмош сифатида ишлатилиб, грамматик категорияга нисбатан нейтралдир. Бу олмошлардан кейин келган кесим бирлик сонда ишлатилади.

Either маъносига кўра предметни ажратиб-яккалаб кўрсатади:

Either of them may come - Улардан хохлагани келиши мумкин.

You may choose either of the rooms-сиз бу хоналардан хохлаганингизни танлашингиз мумкин.

At either end- икки (ла) чеккасида (ҳам)

On either side - икки (ла) томонида (ҳам)

He was walking forward, toward.

Tranny, his receptive audience, a supporting forearm on either side of his Martini (J.D.Salinger). Franny and Looey. Another of opinion folowed Mr.Fearenside, and either accepted the piebald view or some modification of it (H.I.Wells).

Either олмоши оғ боғловчиси билан бирга ишлатилганда боғловчилар туркумига утиб кетади ва у энди олмош бўлмай, балки боғловчига айланади:
I'll take either this or that

8) **another, other** олмошлари англатган маъноларига кўра бир хил бўлса-да, функционал ишлатилишга кўра бир-биридан фарқ қилади. **Another** тарихан **an** ноаниқ артиклининг **other** билан кушилишидан ясалган. Шу сабабли **another** маъносига кўра ноаниқликни билдиради.

Another олмоши- бошқа, яна бошқа. Қандай бўлмасин, бари бир деган маъноларни англатади:

Give me another apple- Бошқа олма беринг

Another cup of tea- Яна бир пиёла чой;

Another олмошнинг грамматик формаси ўзгармас бўлиб, у билан ишлатувчи кесим ҳамма вақт бирликда қўлланилади:

There is another line at which the dress of a man will cause her to study her own (Th. Dreiser). Yet another view explained the entire matter by regading the stranger as a harmless lunatic (B.J.Friedman).

Another атокли отлар (киши номлари) билан ишлатилганда (агар утган замонда ишлатилса) *қачонлардир бор бўлган ёки янги пайдо бўлганликни* билдиради. Масалан: Another Navoi (Shakespeare, Pushkin). Янги пайдо бўлган Навоий (*Шекспир, Пушкин*).

There had been another De Luccio long years past (B.I.Friedman).

Other олмоши ҳам адъектив ва субстантив функцияларда ишлатилиши мумкин. Агар **other** адъектив функцияда келса аниқланмиш ҳам бирликда, ҳам кўпликда келиши мумкин.

Other олмоши сон ва келишик категорияларига эга: **other-others, other-other's**.

Ундан ташқари, **other** олмоши аниқ артикль билан ҳам ишлатилиши мумкин: **other-the other, others-the other's**.

... all other doctors would be wrong except winked (B.J.Friedman), first one , then the other would make a hearty obvious observation about the rain (Ibid). I talk about things that have happened to me, and I don't get into other things (Ibid).

Other турли предлоглар билан ҳам қўлланиши мумкин: He was so old, standing there, so aggressive and explosive bottle in one hand and test tube **in the other**, that Mrs. Hall was quite alarmed (H.I.Wells). **Among** others, old Fletcher remembers seeing him (Ibid).

Булишсизлик олмошлари (Negative Pronouns). Инкор маъно англатувчи булишсизлик олмошларига қўйидагилар қиради: **no** ҳеч, ҳеч қандай, ҳеч қайси, ҳеч қанақа; **none** ҳеч ким, ҳеч нарса, ҳеч бир, ҳеч қайси, ҳеч нима; **no one** ҳеч ким; **nobody** ҳеч ким; **nothing** ҳеч нарса, ҳеч нима; **neither** биттаси ҳам, ҳеч бири, ҳеч қайсиси, униси ҳам, буниси ҳам[13,67].

Агар гапда булишсизлик олмошлари ишлатилса, ҳозирги инглиз тили конунига асосан инкорни билдирувчи иккинчи бир сўз ишлатилмайди. Киёсланг: **Nobody came** Ҳеч ким келмади.

No аниқловчи вазифасида ишлатилганда ҳеч, ҳеч қандай, ҳеч қайси сўзлари ёрдамида таржима қилиниши мумкин.

He had never married, his position did not allow of it, and *no woman* had ever moved him to it. (J.Joyce).

No man dared to strive with Kwasind,

No man could compete with Kwasind,

(H.W.Longfellow).

No герундий ёки отлашган феъл билан ишлатилиб, такикни ёки руҳсат этилмаганликни билдириш мумкин:

No smoking ! -Чекилмасин !

No talking ! -Гаплашилмасин !

No фақатгина олмош бўлибгина қолмай, равиш ва от вазифасида ҳам ишлатилиши мумкин. У отлашаганда отга хос бўлган грамматик категорияларни ҳам олади. Масалан: two noes make a yes -иккита булишсизлик тасдиқни англатади.

I don't like you по- сизнинг йўқ-йўқ дейишингиз менга ёқмайди. **None** гумон олмошининг маъносига боғлиқ ҳолда феъл ҳам бирликда, ҳам кўпликда келиши мумкин:

None has come yet

None have come yet

Хали ҳеч ким келмайди.

None булишсизлик олмоши маъносига кўра кишиларни ҳам, предметларни ҳам ифодалаб келиши мумкин:

I see **none** to be afraid of (R.L.Stevenson). "**None** whatever", said the stranger (H.I.Wells), communications with the world beyond the village he had none (Ibid).

None равиш вазифасида ҳам келиши мумкин.

Масалан: **none** the better-ҳеч қанча яхши эмас,

None the less- ҳеч қанча кам эмас, ҳар қалай.

... but I felt none the less sure of my conclusion because it was founded on instinct in place of reason (R.L.Stevenson).

No one ва **nobody** булишсизлик олмошлари ўзбек тилидаги ҳеч ким олмошига тўғри келади.

Бу олошлар инглиз тилида фақат инсонларга нисбатан ишлатилиб, келишик категориясига эга: **No one - no one's ; Nobody-Nobody's**.

" **No one** can ever hope to defeat the powerful **Billy One-Foot**" (B.J.Friedman).
there was **no one** to complain to. **No one** who could help Stern with that kind of problem (Ibid).

Nobody would harm him (P.Abrahams), **nobody ! Nobody** could get her except in a light plane (J.Aldridge).

9) **neither** маъносига кўра either сўзига қарама-карши туради. Масалан:
And **neither** of you believe. (R.L.Stevenson). **Neither** of them knew exactly what (Th.Dreiser).

Neither олмоши ног сўзи билан кушилса, боғловчига айланади. Масалан:
Neither Tom nor Bob came.

10) **nothing** олмонинг грамматик категорияси йўқ, бу олмош маъносига кўра **something** олмошига қарама-карши қўйилади.

Davy said **nothing** (J.Aldridge). She is but, **not** to deceive you, she was has **nothing** whatever to do with my story (B.Shaw).

And there was **nothing** but six crosses to explain the cause (R.L.Stevenson).

I бобга хулоса

Шу бобга хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, тилшуносликда олмош маъноси ва функционал хусусиятлари ҳақидаги масала доимо тадқиқотчилар диққат марказида бўлиб келган .Юқоридаги фикрларга таянган ҳолда олмош ҳар хил грамматик категориялар билан алоқага кириши натижасида ўз формасини ўзгартирувчи ва ўзгартирмовчи олмошларга бўлинади . Ҳар хил грамматик категорияларни олиши натижасида ўз формаларини ўзгартирувчи олмошларга I- me, me- him, somebody - somebody's, this-these, that-those, who - whom, whose, whoever ва бошқалар киради.

Ҳеч қандай грамматик категорияларда ишлатилмайдиган, бир хил формадаги such, which, (the) same, no, neither каби олмошлар уз формасини узгартирмовчи олмошларга киради [13,58].

Олмош маъноси ва функционал хусусиятлари ҳақидаги масала доимо тадқиқотчилар диққат марказида бўлиб келган кейинги вақтда тилшунослик прагматика соҳасига бўлган қизиқиш орти. Шу муносабат билан олмош маъносининг прагматик характери тўғрисидаги нуқтайи назар ҳам олга сурилмоқда. О.Н.Селиверстова фикрига кушилган ҳолда олмош маъносини асосий хусусияти бир вақтининг ўзида қуйидагиларини ўз ичига олади, деб ҳисобланади [8,46].

Шуни айтиш жойийизки Инглиз тилида олмош кўпинча феъл билан узвий алоқада бўлади, чунки олмош гапда эга сифатида келганда унинг функцияси кўпроқ намоён бўлади. Масалан шу каби мисолларда ушбу вазиятини кўрса бўлади. They go to school every day. We had had our dinner when Boris came. We can speak English very well. You have already done your work. He spends a lot of time at his garage. She locked her front door and went away. I am seventy six years old and I came here to protect my animals and I am so tired.

II БОБ.

Инглиз ва ўзбек тилларида олмошларнинг қиёсий таҳлили

2.1. Олмошларни ўзбек тилида таржима қилишдаги қийинчиликлар

Инглиз ва ўзбек тилларида кўплик қуйидаги лексик-грамматик усуллар воситасида ифодаланади:

1. Кўплик морфемаси воситасида
2. Сон билан
3. Микдор олмош билан
4. Кишилик, кўрсатиш ва бошқа олмош формалари воситасида
5. Кўплик маъносини ифодаловчи от сифат ва бошқа сўз туркумлари воситаси.

Ўзбек тилида **-лар** маркери от, олмош **-ва** отлашган сўз туркумларига кушилади болалар, тоғлар, сонлар, бизлар.

Кўплик категориясининг олмошлар воситасида ифода этилиши; Кишилик ёки кўрсатиш

Олмоши билан. I-we, me-us, they-you, they-you. He (she, it) they him (her)-them.

Ўзбек тилида:

Мен-биз

Сен-сиз (лар)

Микдор олмошлар билан *much, many, some, several* кабилар. Ўзбек тилида *аллаканча, алланеча* кабилар. Махсус маркерларсиз кўплик категориясининг ифода этилиши.

Редупликация воситасида ясалган сўзлар инглиз ва ўзбек тилида бир биридан бир оз фарқ килади.

Ўзбек тилидаги сўзларда редупликация кенг тарқалган бўлиб, асосан, лексик ярусга оид бўлади.

Инглиз тилидаги редупликатив сўзлар нисбатан кам тарқалган бўлиб, асосан синтактик ярусга оид амалда ошади. Редупликация ёрдамида кўплик категориясининг ифодаланиши : **many-many, much-much, came-came, speak-speak** [9,54].

Род категориясининг морфологик маркери махсус суффикслар бўлиб, улардан ташқари артикль, кўрсатиш олмошлари ва бошқа синтактик маркерлар ва бошқа синтакти маркерлар ҳам бу категориясининг морфологик кўрсаткичлари сифатида хизмат килади. Кишилик олмошларидаги грамматик род тилдаги род категориясининг биринчи белгиси ҳисобланади.

Инглиз тили индо- европа тиллари ойласига мавжуд илгари 3та грамматик род бор эди. Аммо ҳозирги инглиз тилида барча сўз туркумларидаги грамматик род йуқолиб фақат кишилик олмошлари (he, she,it)нинг маълум родга мажублиги сакланган. Маълумки, инглиз тилидаги ўзлик ва эгалик олмошлари кишилик олмошлари билан боғлиқ. Чупончи ўзлик ва эгалик олмошлари кишилик олмошларининг турли келишик формаларидан пайдо бўлган. Шу сабабли **himself, herself** ўзлик олмошлари **his, her** эгалик олмошлари родни кўрсатади.

Ҳозирги инглиз тилида род мустақил грамматик категория сифатида мавжуд эмас. Бу жихатдан инглиз тили ўзбек тилига ухшайди. Инглиз ва ўзбек тилида биологик жинси аниқлашинг кулидаги уч хил усули мавжуд :

- 1) лексик- семантик усул;
- 2) морфологик усул

3) синтактик усул

4)грамматик усул

2.2 Омошларнинг синтактик функциялари

Олмошлар гапта кўйидаги вазифаларда келади:

1) эга вазифасида: We were afraid to breathe (R.L.Stevenson). They are a little drunk, but not so drunk as Englishmen would be in like circumstances on English liquor (B.Shaw).

2) тўлдирувчи вазифасида:

And the girl-daughter picked him up on the palm of her little brown hand, and sat him in the bottom of the canoe and gave him her scissors and he waved them in his little arms, and opened them and shut them and shapped them (R.Kipling). The old man disguised himself in a wig (I.K.Chesterton).

3) аниқловчи вазифасида:

" You mean", said Grandy slowly, "that this plesing youth killed his father (I.K.Chesterton)"

"I see several difficulties", said Grandy, which one do you mean ? (I.K.Chesterton).

4) предикатив вазифасида :

- Who's there ?

- It's me (P.Abrahams)

Leave it alone. It's mine (Voynich)

5) Хол вазифасида:

He plays chess better than I Kate is younger than me

Олмош маъноси ва функционал хусусиятлари ҳақидаги масала доимо тадқиқотчилар диққат марказида бўлиб келган кейинги вақтда тилшунослик прагматика соҳасига бўлган қизиқиш орти. Шу муносабат билан олмош маъносининг прагматик характери тўғрисидаги нуқтайи назар ҳам олга сурилмоқда. О.Н.Селиверстова фикрига кушилган ҳолда олмош маъносини

асосий хусусияти бир вақтининг ўзида қуйидагиларини ўз ичига олади, деб ҳисобланади [8,28].

А) ситуация антантининг (Сўзловчи-тингловчи)

В) Испанча *pronombre reflexivo*. Тождество маъно субъекли ҳолатда ва процессда феълни кўрсатади, руссча- себя.

Сўроқ олмошлар англ. *Interrogative pronoun*, франц. *Pronom interrogative*. Олмош қайси-ки функциясига киради, ҳамсухбатишдан талаб килади. Кўрсатиш шахсни аниқлайди ёки предмет (русск. Ким ?, ким?, кто?,- что?), сифат функциясига киради. Шунини талаб киладики аниқловчи хусусиятида ёки кўрсатиши предметини тартиб бўйича (русск. Какой?, чей?, который ?). сўроқ-алоқа олмош (олмош алоқали-сурок, англ. *Interrogative-relative pronoun*). Олмошлар бирга қушиш сўроқ ва алоқа маъноси билдиради, мувофиқлик сўроқ гапларда ва мурракаб гаплардакаердаки олмош бу группада функцияда кўрсатадики боғловчи сўзлар билан- русча- кто?, Что?. Ким?, нима?, қайси?, қайсидир ?, кимнинг ?.

Ундов олмошлар англ.*exclamatory pronoun*. Сўроқ олмошлар таркибидаги ундов гаплар. У асосий синтактик функцияда қирувчи - русск. Кто?, что?, что за?, который ?, чей?, и т.п. қандай ихтехзо!. Ажратиш олмош англ. *Intensifying pronouns*.маъноли олмош салавхани тагини чизилган кучайтиради ёки қарама қарши кўрсатади ; ср. эмфатик олмош, руссча самый, иной, иначе, по-другому. Коррелятив олмош ўзаро муносабат боғланиш англ. *Coorelated pronouns*. Нисбат олмош ўзининг антенденти билан русск. У, қайсидир ?. Шахс олмош англ. *Personal pronoun*, фр. *Pronoun personel*, исп. *Pronombre personal*.

2.3 Типологик род категориясини инглиз ва узбек тилларида киёслаш

Типологик род категориясини аниқлашда, хайвон, парранда персонификация (шахслантириш ёки инсонлар хайвон, парранда, номларининг ўрнида қўллаш) масаллалари катта роль уйнади.

She олмоши ишлатилаши , масалан: **sun, time, occoun, love, anger discorb, murder, river** ва шу кабилар муж.родга қирувчи отлар.

Парадигматика деган сўз морфологик формалари мажхул морфемик вариантлар ситемаси тушунилади. Парадигматика сўз формаларининг парадигматик бирлиги, булиб, тип бирликлари системасини карама-карши кўйиш жараёнидир. Ўзбек тилида от ва олмошларининг парадигмалари бир хил келишик кушимчасини иштирокида ясалади:

Одам	мен
Одамнинг	менинг
Одамни	мени
Одамга	менга
Одамда	менда
Одамдан	мендан

Парадигманинг турларига кўйдагилар киради:

1) кўплик формасини ясовчи мофема узакна кушилади. Масалан:

Boy's-boys

бола (лар)- болалар

2) айрим олошларнинг кунлиги суплетив усулда ясалади:

I-we, мен-биз ва бошкалар. **What ? Нима ?** сўроқ олошлари ёрдамида трансформация кирмокчи бўлинса уша структуранинг ўзидан фойдаланиб **who ?** ўрнига **What ?** олошнинг Ким? Ўрнига нима? Олош ва морфемнинг анализи берилади. Аффиксация, префикслар суффикслар ёрдамида сўз ёки сўз формалари яшаш демакдир. Хозирги инглиз тили учун асосан суффикслар ёрдамида сўз формалари яшаш ҳаракат олошда:

(my) self (our)selves

(him)self (them)selves

персонификация хатто конкрет ва мавхум тушунчаларни билдирадиган ҳар хил семантик группага оид отлар учун ҳам хосдир. Масалан, **boat (лодка), Ship (кема), steamer (корабль), nature, soul, night, liberty, mercy, country, England** аёллар жинсига кирувчи отлар каби ишлатилиб, уларнинг ўрнига **she** олоши ишлатилиши мумкин. **Sun, time, ocean, love. Anger. Discord,**

murder, river ва шу кабилар мужской родга кирувчи отлар каби уларнинг ўрнида **he** олмоши ишлатилиши мумкин [10,21].

Аmmo бу отлардаги персонификация юкорида кўрсатилганидек фақат шеъриятда, эртақларда ва масалларда махсус услуб сифатида ишлатилиши мумкин.

Персонификация кўпроқ қуйидаги холларда руй беради :

1) тоғ, океан, бурон, момакалдирок, куёш, киш, газаб, уруш, улим, уйку, каби сўзлар мужской роддаги **he** сўзи билан алмашинса;

2) муллик, содиклик, табиат, ватан, мамлакат, сахийлик, умид, икбол каби сўзлар **she** олмоши билан ишлатилади.

Инглиз ва ўзбек тилларидаги асосий фарқлардан бири инглиз тилида эга кишилик олмоши билан, аниқловчи эгалик олмоши билан, тўлдирувчи ўзлик олмоши билан ифодаланганида, иш-ҳаракат ёки процесс қайси жинс вакили томонидан бажарганини аниқлаш мумкинлигидадир. Масалан: "*He knew I'd blow his head off, - Al said from the kitchen. She was looking at him holding the glass and biting her lips. (E. Hemingway). Why did he kill himself, Daddy? (Ibid).*

« *He goes to see her every day» (Ibid). Her husband had died when she was still a comparatively young woman and for a while she had devoted herself to her two just - grown children, who did not need her and were emarrassed at having her about to her stable of horses, to books, and to bottles (Ibid).*

Агар ўзлик ва эгалик олмошлари кўпликда ишлатилса,реал род тушунчаси ифодаламайди. Масалан: **herself-themselves**.

Хозирги ўзбек тилида жинс категориясини фарқ қилиш анча кийин. Чунки ўзбек тилидаги кишилик, ўзлик ва эгалик олмошларида жинс дифференцицияси йўқ. Ўзбек тилида фақат шахс номлари қўлланганидагина жинс категориясини қисман фарқлаш мумкин. Масалан:

Анвар китоб уқияпти

Салима китоб уқияпти

Баъзи суффикслар воситасида ўзбек тилидаги жинс категориясини аниқлаш мумкин. Масалан :

Турсуной келди.

Кундуздхон аспирантурада ўқийди.

One another олмошнинг предлогли формалари:

Oral communication has been one of the chief tools men have used to learn **from one another**, to cooperate with **one another**, and consequently to live with **one another** (Jack G. Mc. Aubey). It was only the day before that we had met for the first time and been immediately attracted **to one another**.

Freddy Malins beat time with his pudding-fork and the singers turned towards **one another**, as if in melodious conference, while they sang with emphasis (J. Joyce).

One another аниқ артикль билан ишлатилиши мумкин. Бундай холларда **another** олмоши **other** формасига утади, чунки **another** формасининг ўзи **an** ноаниқ артикли билан **other**нинг кушилишдан ясалган. Бу конструкция ҳам предлогли ва предлогсиз бўлади :

Roy and the dog were now up, **the one** shouting questions, **the other** barking (B. Show).

One + предлог + another бирикмаси ёрдамида ҳам биргалик маъноси ифодаланади :

Kemp sat listening and then began peering cautiously out of the three windows **one another** . (Wells).

Бу конструкциялар ҳам эгалик келишиги маркери -s билан ишлатилиши мумкин:

He talked a great deal in a raucous voice, and he and Chaplin capped **one another's** stories ... (W.S. Maugham).

Биргалик маъноси бошқа усул билан ҳам яъни кайтариш воситасида ҳам ифода этилади:

Even at one **time I loved a Russian woman**, and she me (R.W. Fox).

Биргалик маъносининг ифодаланиши, инглиз тилида биргалилик маъноси асосан **together** сўзи ёрдамида ифода этилади. Баъзи холларда **together** тушиб қолиши ҳам мумкин [14,87].

Together сўзининг иштирок этиши ёки этмаслигига кўра умумийлик маъносини билдирувчи конструкциялар белгиланган ёки белгиланмаган бўлиши мумкин.

Белгиланган умумийлик конструкциялари. Бу конструкция together маркери воситасида ясалади:

He had Teddy **approached the door together**, with intent faces. (Wells). We will **work together** !

Now and then the dogs came hurling together until they almost touched his feet ... (H.E.Bates)

They consulted together by the desk....But they turned away together, walking down the long gallery as if in debate, the short, bullnecked man with the beard bringing up the rear like some grotesque goblin page. «I must apologize for everything I said about the Captain», he said to the priest as they drifted together towards the door

Both олмоши билан ясалган конструкциялар ҳам биргаликни ифодалайди :

Both of them kissed Gabriel's wife, she must be perished alive

One олмоши билан ифодаланган эга фақат бир шахсга эмас, барча шахсларга қаратилган бўлиши ҳам мумкин :

One could not throw away the past like a drown tooth.

Nobody was absent (Norris)

No one was at home (Ch.Dickens).

Nobody can ride him for a long time (J. Steinbeck).

Nothing had been taken from the dead man's pocket's (C. Doyle).

No one was happy ... No one know who belonged to the Avenging Angels (Ibid)

Эганинг **it** сўзи билан ифодаланиши. **It** сўзи эга бўлиб келганда у ҳам предмет, ҳам жонли нарсаларни ифодалаши ёки ҳеч нарсани ифодаланганда

шахсли эга (шахсни кўрсатувчи эга - a national subject) ҳеч нарсани ифодаламаганда формал эга (*A formal subject*) ҳисобланади. [12:36]

It -шахсли эга. **It** III шахс бирликдаги предмет ёки шахсни билдириб, ўзбек тилидаги у олмошига тўғри келади:

But the master of the house was not George Meadows : **it** was his mother

It предмет ва шахсни ифодалаб, ўзбек тилига кўрсатиш олмоши воситасида таржима қилинади : " Who is knocking ?"

"It is me".

It - формал эга. **It** формал эга бўлиб келганда шахс, предметни ифодаламайди.

II бобга хулоса

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, тилшуносликда олмош маъноси ва функционал хусусиятлари ҳақидаги масала доимо тадқиқотчилар диққат марказида бўлиб келган кейинги вақтда тилшунослик прагматика соҳасига бўлган қизиқиш ортди. Юқоридаги фикрларга таянган ҳолда олмошлар гапда қўйидаги вазифаларда келади:

1) эга вазифасида:

2) тўлдирувчи вазифасида:

3) аниқловчи вазифасида:

4) предикатив вазифасида :

5) хол вазифасида:

1. Олмош шуни кўрсатадики, гапираётган шахс шахсга, қайсики бир ҳолатни иккинчи ҳолатга ўтказиш гап булаклари орқали - русск.Я,ты. Мен, сен.

2. Олмош кўрсатиши шахсга ва предметга гап булаклани ичида суҳбатдош билан ёки олдинроқ номланган гап бирликига - русск. Он, она, они, - у, улар.

3. Олмош-от шахсни кўрсатадики предметни ажралади. Предмет олмоши: русск. Мен, сен, у, ўзим, кимдир(я, ты, он, себя, кто-то). Ўзлик дизъюнктив олмош англ. Роман тилида шуни кўрсатадики объект унинг субъектдан ишлатилиши. Фр.moi, toi, lui фарқи ie, tu, il, дан. Равиш олмошлари. Бу ҳам равишли олмошлар.

4. Боғловчи олмошлар англ. *Conjunctive pronoun*. Бу олмош боғловчи функцияси ёки боғловчи сўзлар билан ишлатилади.

5. Кўрсатиш олмоши (сифатни кўрсатади, кўрсатиш сўзларни ҳам) англ. *Demonstrative pronoun*, фр. *pronom demonstratif*, исп. *Pronombre demostrativo*. Умумий маънони айриб берилган предмет бошқа бир туркумли. Дейкисис, дейктический.

6. Эмфатик олмоши - *emphatic pronoun*-олмош, уни чизиб кўрсатаётган. Оддий феъллик-ўзлик олмошларини ажратиб кўрсатиб уни аниқлайди.

Демак, таъкидлаганидек, ҳурмат маъно тизимига кўра, лексик, морфологик воситалар ва кесим матнда кай тарзда шаклланганлигидан катъий назар, субъект ва объект муносабатларидаги ҳурмат, ҳурматга зид ёки бетараф маънолар матнинг умумий мантикида намоён бўлади.

Ана шулар, *сиз* олмошига нисбатан сен олмошининг қўлланиш доираси, семантик майдони кенг ва ҳурмат маъно тизимида барқарор восита эканлигини англатади.

Ҳозирги инглиз тилида барча сўз туркумларидаги грамматик род йўқолиб фақат кишилиқ олмошлари (*he, she, it*)нинг маълум родга мавжудлиги сақланган. Маълумки, инглиз тилидаги ўзлик ва эгалиқ олмошлари кишилиқ олмошлари билан боғлиқ ва ўзлик ва эгалиқ олмошлари кишилиқ олмошларининг турли келишиқ формаларидан пайдо бўлган. Шу сабабли **himself, herself** ўзлик олмошлари **his, her** эгалиқ олмошлари родни кўрсатади.

Ҳозирги инглиз тилида род мустақил грамматик категория сифатида мавжуд эмас. Бу жиҳатдан инглиз тили ўзбек тилига ухшайди. Инглиз ва ўзбек тилида биологик жинси аниқлашинг уч хил усули мавжуд экан.

III БОБ

Ўзлик ва биргалик маъносини ифодаловчи конструкциялар

3.1. Ўзлик маъносини ифодаловчи конструкциялар

Ўзлик нисбати ҳозирги инглиз тилида махсус категория сифатида ажратилмайди. Чунки ўзлик маъносини ифодаловчи махсус аффиксал морфемалар йўқ. Шунга қарамай ўзлик маъноси лексик-синтактик йўл воситасида ифодаланиши мумкин. Ўзликни ифодаловчи асосий конструкция ўзлик олмошларининг феълга қўшилиши билан ясалади. Ўзликни ифодаловчи конструкциялар ўзлик олмошларининг феълга қўшилиши билан ясалади. Ўзликни ифодаловчи конструкциялар процессии гапнинг эгасига қайтишини кўрсатади.

Бу конструкцияларни ясашда қуйидаги ўзлик олмошлари иштирок этади. Бирликда : **oneself, myself, yourself, himself, herself** itself. Кўпликда : **ourselves, yourselves, themselves**.

Юқорида кўрсатилган олмошларининг сўзлашув тилида ишлатилувчи, стилистик белгиланган вариантлари ҳам учрайди. Масалан : **myself, himself, themselves**[11,64].

Юқоридаги олмошлар турли феълларга кўшилиб, рефлексиз конструкциялар ясайди. Бу конструкциялар ўз навбатида предлогли ва предлогсиз вариантларга бўлинади.

Предлогсиз ясаладиган ўзлик конструкциялар: Ноаниқ ёки умумий шахсдаги **oneself** ёрдамида: To starve **oneself** emotionality's a mistake. **All** emotion is to the good-enriches life.

Биринчи шахс бирлик ва кўплик формалари ёрдамида. Nevertheless I was half -minded to accost some passer-by and **throw myself** upon his mercy. I swung myself over into the partook of the next house. Иккинчи шахс бирлик ва кўплик формалари ёрдамида :

" You have got to **abstract yourself** so that you present a faceless picture to society. **Save yourself?**"

"Well of course you can **please yourself!** "

"Now then, you can **please yourself !**"

Учинчи шахс бирлик ва кўплик формалари ёрдамида :

After an hour or two he got up and **dressed himself**, and went for a tramp along the bay.

I suppose, he **untied himself or kicked himself** out.

After five minutes, during which his mind had travelled into a remote speculation of social conditons of the future, and **lost itself at** last over the time dimension, Dr. Kemp roused himself with a sigh, pulled down the window again, and returned to his writing - desk. After the first gusty, panic **had spent** itself, ping became argumentative (Wells).

They've not **enjoyed themselves** either: we hit them pretty hard when we put the coal dues.

... they would have been glad to mitigate it if they could have done so without **hurting themselves**: but the truth was that they did not know what to do. A great many more periodically starve; many actually die of want hundreds destroy **themselves** rather than continue to live and suffer. (Tressell).

Айрим асарларда ўзлик олмошларининг сўзлашув тилида мавжуд бўлиб, адабий тилда ишлатилмайдиган вариантларини ҳам учратиш мумкин [9,74].

«Well, he must **conquer himself**, said Slyme, getting red.

"Of course if a man tried to **conquer himself** by his own strength", replied Slyme

"Conquer himself is right !" said Harlow and me.

"Nor me neither", said Cress sturdily. " Let them call **themselves** as wants to" they'll be **getting themselves** into trouble if they aint careful, remarked Easton

3.2. Биргалик маъносини ифодаловчи конструкциялар

Инглиз тилида биргалик конструкциялари асосан each-ether, one another олмошлари ёрдамида ясалади. Бу конструкциялар ўз структурасига кўра бир-биридан фарқ қилади. Баъзан шу конструкцияда келган феълнинг семантик маъносига кўра биргалик олмошлари тушиб қолиши ҳам мумкин.

Биргалик конструкциялари ўтимли ва ўтимсиз, предлогли ва предлогсиз феъллардан ясалади.

Биргалик маъносини англатувчи **each-either** олмоши иштирокида ясалган конструкциялар: А) ўтимли феъллардан:

It was supposed to be like people really talking and **interrupting each other** ad all. The trouble was, it was too much like people talking and interrupting each other. I don't mean it was anything physical or anything-it wasn't but we **saw each other** all the time.

Биргалик категориясини ифодалашда феълларнинг маъноси ҳам катта роль уйнайди, масалан **meet** феъл и ҳам **each other** олмоши билан ҳам олмошсиз қўлланиши мумкин . Аммо ҳар икки ҳолда ҳам биргалилик сақланиб, **meet** ўтимсиз феъл каби қўлланади. Чунки **each other** олмошининг тушиб қолиши натижасида **meet** яккаланади.

III бобга хулоса

Юқоридаги фикрларга таянган ҳолда олмошлар инглиз ва ўзбек тилларида ўзлик маъноси лексик-синтактик йўл воситасида ифодаланиши мумкин. Ўзликни ифодаловчи асосий конструкция ўзлик олмошларининг

фёьлга кўшилиши билан ясалади. Ўзликни ифодаловчи конструкциялар ўзлик олмошларининг фёьлга кўшилиши билан ясалади. Ўзликни ифодаловчи конструкциялар процесси гапнинг эгасига қайтишини кўрсатади.

Инглиз тилида биргалик конструкциялари асосан *each-ether, one another* олмошлари ёрдамида ясалади. Бу конструкциялар ўз структурасига кўра бир-бирдан фарқ қилади. Баъзан шу конструкцияда келган фёьлнинг семантик маъносига кўра биргалик олмошлари тушиб қолиши ҳам мумкин экан. Биргалик маъноси бошқа усул билан ҳам яъни қайтариш воситасида ҳам ифода этилади:

Even at one **time I loved a Russian woman**, and she me (R.W.Fox).

Биргалик маъносининг ифодаланиши, инглиз тилида биргалилик маъноси асосан **together** сўзи ёрдамида ифода этилади. Баъзи ҳолларда **together** тушиб қолиши ҳам мумкин [14,87].

Together сўзининг иштирок этиши ёки этмаслигига кўра умумийлик маъносини билдирувчи конструкциялар белгиланган ёки белгиланмаган бўлиши мумкин.

Белгиланган умумийлик конструкциялари. Бу конструкция *together* маркери воситасида ясалади:

He had Teddy **approached the door together**, with intent faces. (Wells). We will **work together** !

Хулоса

Шуни айтиш кераки олмош тилда мавхум маъно ва мустақил функцияга эга бўлган, предметларни ва уларнинг белгисини ҳамда предметлар уртасидаги синтактик алоқаларни қисман кўрсатиб келган сўз туркумига олмош дейилади.

Олмошлар гарчи ҳар хил сўз туркумлари ўрнида ишлатилса ҳам улар предмет ва уларнинг маъносини тўғридан тўғри ифодаламайди.

Бир хил олмошлари учинчи шахс бирликда мужской ва женский родда келиши мумкин. Эмфатик турдаги олмоши For myself купрок to do, to see каби феъллари билан ишлатилади. He walked by himself and all places were alike to him.

Ҳозирги ўзбек тилида жинс категориясини фарқ қилиш анча қийин. Чунки ўзбек тилидаги кишилиқ, ўзлик ва эгалиқ олмошларида жинс дифференцияси йўқ. Ўзбек тилида фақат шахс номлари қўлланганидагина жинс категориясини қисман фарқлаш мумкин. Масалан:

Анвар китоб ўқияпти

Салима китоб ўқияпти

Баъзи суффикслар воситасида ўзбек тилидаги жинс категориясини аниқлаш мумкин. Масалан :

Турсуной келди.

Қундуздхон аспирантурада ўқийди.

Олмошлар артикл, предлоглар билан ҳам ишлатилади. Олмошлар гапда эга, тўлдирувчи аниқловчи, предикатив ва хол вазифасида келиши мумкин

Ўзбек тилидан фарқи шундаки, улар инглиз тилида 3 шахс бирликдаги олмошлар ва уларнинг бошқа шакллари (he, she, it, him, his, her, its, himself, herself) род категориясига эгадир.

Олмош ҳар ҳил грамматик функцияларида билан алоқага кириши натижасида ўз формасини ўзгартирувчи олмошларга бўлинади. Ҳар хил грамматик функцияларни олиши натижасида ўз формаларини ўзгартирувчи олмошларга I- me, me- him, somebody - somebody's, this-these, that-those, who - whom, whose, whoever ва бошқалар киради.

Кишилик олмошлари учун шахс, сон, келишик ва қисман род категорияси характерлидир. Шахс ва сон категориялари. Кишилик олмошлари биринчи, иккинчи ва учинчи шахсда кўлланади. Биринчи шахс бирлик ва кўплик формаларининг ўзаро оппозициясидан иборат: **I**-мен, **We**-биз.

Биринчи шахс кўплик формаси супплетив йўл билан маълум ўзаклардан ясалган.

Биринчи шахс кўплик we бир неча биринчи шахс бирликларидан, яъни I+I+I+дан иборат бўлмай, балки ўз навбатида биринчи, иккинчи, учинчи шахс бирликларининг кушилишидан ташқил топган.

Иккинчи шахс учун ҳозирги инглиз тилида адабий форма **you** ишлатилади.

Ўзбек тилидаги *сен* сўзининг инглизча таржимаси **thou** дир. Аммо бу олмош архаик бўлиб, уни фақат шеърятда, тарихий ва диний текстларда ва айрим шеваларда учратиш мумкин холос. Агар **thou** архаик олмоши ишлатилса, феълларда ҳам архаик форма **-est** ишлатилиши шарт. Ҳозирги инглиз тилида иккинчи шахс бирлик ва кўпликни ифодалаш учун фақат **you** формасидан фойдаланилади.

Шундай қилиб, ҳозирги инглиз тилида иккинчи шахс учун бирлик ва кўплик сонларининг формал оппозицияси йўқ деса бўлади. *You* олмошнинг бирлик ёки кўпликдалиги контекстан ёки нутқ вазиятидан аниқланади.

You Сиз ва *Сен* олмошларининг лексик-семантик хусусиятларидан бири,бу масалан ,ўзбек тилида киши баъзан набираси тенги шахсга ҳам ҳурмат билан *сиз* деб мурожаат килади. Бирок Илоҳнинг тенгсиз қудрат соҳиби эканлигини эътироф этган ҳолда, унга нисбатан *сен*, яъни ҳурмат маъносини акс эттирмайдиган бирликни қўллайди.

Ҳозирги инглиз тилида род мустақил грамматик категория сифатида мавжуд эмас. Бу жихатдан инглиз тили ўзбек тилига ухшайди. Инглиз ва ўзбек тилида биологик жинси аниқлашинг кулидаги уч хил усули мавжуд :

- 1) лексик-семантик усул;
- 2) морфологик усул
- 3) синтактик усул

Типологик род категориясини аниқлашда, ҳайвон, парранда персонификация (шахслантириш ёки инсонлар ҳайвон, парранда, номларининг ўрнида қўллаш) масаллалари катта роль уйнади.

Инглиз ва ўзбек тилларидаги асосий фарқлардан бири инглиз тилида эга кишилиқ олмоши билан, аниқловчи эгалиқ олмоши билан, тўлдирувчи ўзлик олмоши билан ифодаланганида, иш-ҳаракат ёки процесс қайси жинс вакили томонидан бажарганини аниқлаш мумкинлигидадир.

Фойдаланадиган адабиётлар рўйхати

- 1 .Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.
– Тошкент: Ўзбекистон, 1998. – 164 б
2. Абдурахмонов Ғ.А. Шоабдурахмонов Ш.Ш. Ҳожиёв А.П. – Ўзбек тили грамматикаси – Тошкент: 1-том. Фан, 1975. – 609 б.
3. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – Л.: Просвещение, 1979. - 259 с
- 4.Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1975. - 156 с.
- 5.Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. – М.: Высшая школа, 1965. – 482 с
- 6.Беляева М.А.- Грамматика английского языка - М.: Высшая школа,1985. – 350 с.
- 7.Blokh. M.Y. A course in Theoretical English grammar. – М.: Высшая школа, 1983. – 384 p.
- 8.Бўронов Ж., Ҳошимов Ў., Исматуллаев Х. Инглиз тили грамматикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1974. – 248 б.
- 9.Бўронов Ж. Б. Инглиз ва ўзбек тиллари қиёсий грамматикаси. - Тошкент, 1973. – 278 б.

10. Gordon E. M., Krilova I. P., A grammar of present day English. — М.: Высшая школа, 1980. - 335 p.
11. Жигadlo В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л. Современный английский язык (теоретический курс грамматики). – М.: Лит. на иностр. языке, 1956. - 350 с.
12. Iyish B. - The structure of Modern English. - Л.: Наука, 1971. – 368 p.
13. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: 1984. – 285 с.
14. Ирискулов М. Тилшуносликка кириш. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 256б.
15. Каушанская В.Л., Ковнер Р.Л., Кожевникова О.Н., Прокофьева Е.Ф., Грамматика английского языка. – Л.: Просвещение, 1973. – 319 с.
16. Khaimowich V. S., Rogowskaya V. I. A Course of English Grammar. М.: Высшая школа, 1967. – 298 p.
17. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. - 216 с.
18. Качалова К.Н., Израилович Е.Е. Практическая грамматика английского языка. – Бишкек: Туркестан, 2004. – 672 с.
19. Махмудов Н. Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 230 б.
20. Махмудов Н. Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 230 б.
21. Миртожиев М. Ҳозирги ўзбек тили. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. - 168 б.
22. Макаев Э.А. Сравнительная сопоставительная и типологическая грамматика // Вопросы языкознания. М., 1964. - № 1. – С. 3-13.
23. Смирницкий А.Н. Синтаксис английского языка. – М.: Изд-во лит.на язык. – М., 1956. – 350 с.
24. Slobodkina N. A., Abduraimova B. Yu., Rustamova Z. N., Tukhliyeva G. NA practical English grammar — Toshkent, 2007 - 295 p.

- 25.Теньер Л. Основа структурного синтаксиса: Перевод с франц. - Редкол.: Г.В.Степанов (Предисловие) и др.- Вступ. статья и общ. ред. В.Г. Гака. - М.: Прогресс, 1988. - 656 с.
- 26.Tursunov U , Muxtorov J , Rahmatullayev Sh - Hozirgi o'zbek adabiy tili — Toshkent, o'qituvchi 1975 - 258 bet
- 27.Турсунов У., Мухторов Ж., Рахматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. – 399 б.
- 28.Успенский Б.А. Сравнительная типология языков. – М.: Наука, 1965. – 286 с.
- 29.Usmonov U.U , Ashurov Sh. S Ingliz tili nazariy grammatikasi — Samarqand 2007 - 95 b.
- 30.Ўзбек тили грамматикаси I том, - Тошкент: Фан, 1975. – 612 б.
- 31.Юсупов У.К. Сопоставительное изучение языков как одно из важнейших направлений в лингвистике // Актуальные проблемы русской филологии и методики обучения языку и литературе. – Ташкент, 2003. – С. 176-178.
- 32.Юсупов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Ташкент: Фан, 2007. – 126 с.
- 33.coolreferat.com/..._/The_comparative_typology_of_English_Russian_and_Uzbek_languages
- 34.en.wikipedia.org/.../Morphological_typology
- 35.www.sjsu.edu/faculty/.../langtyp.htm - США
36. Swan Michael «Practical English Usage» Москва. «Вншняя школа» 1984.